

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی به منظور پیاده سازی برنامه های آموزش هنری جدید^۱

Explanation of the Concept of Action Research in Integration of Arts in Elementary Schools to Implement the New Art Education Programs

S. Gholami, N. Mazhab Jafari (Ph.D)

Abstract: In the implementation of the new curriculum, art education has been marginalized. For this purpose, scientific activities must be planned which the person tries to change the unfavorable situation to a relatively favorable situation (action research). The aim of this study is the investigation of the challenges elementary classroom teachers face when implementing the new arts education curriculum and explanation of the concept of action research in integration of arts in elementary schools to implement the new art education programs. The method of study was integrated and based on action research. By using various arts (integration of art) and improving the conditions for its implementation (action research) it became clear that students are interested in changing the artistic program for its pivotality. Satisfactory results were also generated in the field of education and learning. Implementing of new curriculum program based on the integration of art will increase the participation. This program caused that students benefit from the different and effective effects of the integration of art.

Keywords: action research, integration of arts, elementary schools

سمیه غلامی^۲، دکتر ندا مذهب جعفری^۳

چکیده: در اجرای برنامه درسی جدید، آموزش هنر به حاشیه رانده شده است. بدین منظور باید فعالیت های علمی طرح ریزی شود که در آن فرد تلاش کند تا وضعیت نامطلوب موجود را به وضعیتی نسبتاً مطلوب تغییر دهد (اقدام پژوهی). هدف این مطالعه، تحقیق در مورد چالش های معلمان کلاس های ابتدایی در هنگام اجرای برنامه درسی آموزشی هنر و همچنین تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر به منظور پیاده سازی برنامه های آموزش هنری جدید است. روش مطالعه تلفیقی و بر اساس اقدام پژوهی بوده است. با به کارگیری هنرهای مختلف (تلفیق هنر) و بهینه سازی شرایط اجرای آن (اقدام پژوهی) مشخص شد که دانش آموزان به تغییر برنامه هنری برای چند محوری بودن آن علاقه مند هستند و نتایج رضایت بخشی هم در زمینه آموزش و فراگیری آن ایجاد شد. پیاده سازی برنامه درسی جدید بر مبنای تلفیق هنر باعث افزایش مشارکت و بهرهمندی از تأثیرات متفاوت و مؤثر تلفیق هنر شد.

واژگان کلیدی: اقدام پژوهی، تلفیق هنر، دوره ابتدایی

۱. این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان «تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی به منظور پیاده سازی برنامه های آموزش هنری جدید» است. تاریخ دفاع: ۹۶/۶/۲۹ - تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۱۰/۰۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۷/۰۹

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد گروه هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکزی، تهران، ایران رایانامه:

somigh24@yahoo.com

۳. استاد یار، گروه هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب (نویسنده مسئول) رایانامه:

n.mazhabjafari@gmail.com

مقدمه

کودکان دبستانی اغلب به‌طور طبیعی کنجکاو و دوست دارند که به‌طور خلاقانه مسائل را یاد بگیرند تا اینکه اطلاعات از پیش آماده شده توسط والدین و معلمان را بیاموزند. کودکان به برنامه‌هایی درسی که آن‌ها را با تجربه‌های غیرقابل‌پیش‌بینی مواجه و هیجان زده کند، نیاز دارند و اجرای چنین برنامه‌ای مستلزم وجود معلمان خلاق و ایجاد فعالیت‌ها یا تدوین برنامه‌دستی نوین است. این خلأ یا تغییر در تمامی دروس، به‌خصوص درس هنر احساس می‌شود؛ چرا که در سال‌های اخیر، توجه به هنر به‌خصوص در برنامه‌دستی در مدارس به‌طور چشمگیری کاهش یافته است. برای حل این مشکل اقدامات لازم و درستی انجام نگرفته است، بدین منظور و برای بالا بردن درجه اهمیت هنر و آموزش‌های هنری، باید فعالیت‌های علمی طرح‌ریزی شود که در آن معلمان و دانش‌آموزان تلاش کنند تا وضعیت فراگیری دروس را به مرحله بالاتر و مطلوبی ارتقاء دهند. این فرآیند در حالت کلی به اقدام پژوهی تعبیر می‌گردد و منظور از اقدام پژوهی یا پژوهش در عمل^۱، فعالیتی علمی است که در آن فرد حین کار و انجام دادن فعالیت تلاش می‌کند تا وضعیت نامطلوب را به وضعیتی نسبتاً مطلوب تغییر دهد و هدف کار بهینه‌سازی امور و اثربخشی آن است (دوستی و همکاران، ۱۳۹۰). از دیدگاه راولی^۲، اقدام پژوهی، شامل گردآوری و تحلیل اطلاعات برای بهبود دانش و عمل آموزشی است. به عقیده زوبر اسکریت^۳، اقدام پژوهی رویکردی موقعیتی (وابسته به موقعیت) برای حل مسئله‌ای ملموس می‌باشد که در وضعیتی اضطراری قرار گرفته است (زوبر اسکریت، ۲۰۱۰).

بحث اقدام پژوهی (معلم پژوهنده) از جمله دستاوردهای نوپایی است که از سوی پژوهشکده تعلیم و تربیت و شورای تحقیقات استان‌ها مورد توجه و حمایت قرار

---

¹ Action research

² Rowley

³ Zuber-Skerritt

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

گرفته است و روند افزایش شرکت معلمان، طرح‌ها و برنامه‌های معلمان پژوهنده گواه این مدعاست (نامداری و همکاران، ۱۳۹۲).

در واقع معلم با پرداختن به اقدام پژوهی به خود کمک می‌کند تا حرفه‌ای شود و نقش خود را بهتر انجام دهد؛ یعنی معلم اقدام پژوهی همیشه رفتار حرفه‌ای خود را نقد می‌کند و در صدد بهبود آن بر می‌آید؛ البته معلم برای پرداختن به چنین فعالیت‌هایی می‌باید از انگیزه کافی برخوردار باشد و سلسله مراتب اداری از او حمایت و پشتیبانی کند (گویا، ۱۳۸۳).

تحقیق اقدام پژوهی در زمینه هنر روشی است که به منظور کشف این موضوع که معلم‌های عمومی یا تخصصی چگونه برنامه درسی جدید هنری را اجرا کنند و مورد استفاده قرار دهند. معلم‌های تخصصی عموماً بر این باور هستند که تنها آن‌ها می‌توانند یک آموزش جامع و معنی‌دار را به دانش‌آموزان ارائه دهند. معلم‌های عمومی با این موضوع موافق هستند که معلم‌های تخصصی از توانمندی بیشتری برخوردار هستند؛ با این وجود، داشتن معلم تخصصی در تمامی مدارس با توجه به محدودیت‌های بودجه‌ای نمی‌تواند واقعیت پیدا کند و اخیراً توصیه شده است که هنر به عنوان درسی انتخابی در سطح مدارس نگه داشته شود، تردید وجود دارد که بودجه کافی برای استخدام معلم‌های تخصصی بیشتر وجود داشته باشد؛ بنابراین، آموزش هنر برای تمامی دانش‌آموزان زمانی به واقعیت می‌پیوندد که با معلم‌ها کار شود تا اطمینان و توانایی‌شان را افزایش دهند و ابهام در خصوص هنر را از میان بردارند (چاپچی، ۱۳۸۵).

به نظر می‌رسد، آموزش هنر و تلفیق آن، به خصوص آن نوعی که با کیفیت همراه است، باعث ترغیب دانش‌آموزان به یادگیری می‌شود و همچنین معلمانی که در مورد هنر و آموزش و تلفیق هنر آگاهی و اطلاع دارند کیفیت‌ها را می‌شناسند. «زبان درونی» که ایجاد می‌شود، زبانی پر از ایدئولوژی‌های مورد توافق، باورها و نکات ظریف و دقیق معنایی است (آغداشلو و همکاران، ۱۳۸۹).

مسئله مهم در این زمینه این است که آموزش هنر حوزه‌ای از برنامه‌های تحصیلی کلی کلاس درس می‌باشد که چندین سال است در ایران در حال تغییر است. فقدان صراحت در دستورالعمل‌ها باعث می‌شود که بسیاری از معلمان، کلاس‌های درس را به عنوان بخشی از

مسئولیت تمام و کمال خود به‌عنوان معلم چندان جدی نگیرند. همچنین، اکثر معلمان کلاس‌های درس هنر، دانش بسیار محدودی در خصوص هنر دارند. تدریس‌های آن‌ها بر فعالیت‌های هنری محدودی که در ایام تعطیلات داشته‌اند و کلاس‌هایی کلی در خصوص کارهای خیلی ابتدایی هنر استوار است. این احتمال وجود دارد که این معلمان قادر نیستند یا تمایل ندارند درس‌های جامع‌تر و پیشرفته‌تری را در خصوص هنر برنامه‌ریزی کنند. تمامی این عوامل با پیچیدگی پیاده‌سازی آموزش هنر در هم آمیخته است.

مانع بالقوه دیگری که در پیاده‌سازی موفقیت‌آمیز درس هنر وجود دارد آن است که مفهوم آموزش هنر آن‌گونه که در برنامه‌های درسی ایران، به‌خصوص شهرهای پرجمعیت مانند تهران، البرز و ... طرح‌ریزی شده است برای بسیاری از معلمان، کاملاً جدید می‌باشد. این برنامه‌های درسی جدید کاوشگری و آزمایشگری را ترویج می‌کنند. دانش‌آموزان تشویق شده‌اند تا رابطه بین هنرها و محیط‌شان را مشاهده کنند. این وظیفه‌ای دشوار برای معلمان است که درکی محدود از هنر دارند (ساکی، ۱۳۸۶).

به نظر می‌رسد که افکار عمومی خواستار پاسخ‌گویی بیشتر در آموزش می‌باشند و اظهار می‌کنند که دانش‌آموزان به اندازه نسل گذشته و به خوبی آن‌ها چیز یاد نمی‌گیرند. تصور می‌شود که یک راه برای اصلاح این امر بازگشتن به سیستم آموزشی دهه‌های گذشته و یا ایجاد برنامه‌های اقدام پژوهی جدید است.

ناکارآمدی روش‌های سنتی پژوهش در پاسخ‌گویی به نیاز معلمان، جهت بهبود آموزش و تدریس موجب شده تا محققان به دنبال راه‌چاره‌ای باشند که چگونه معلمان می‌توانند در مواجهه با مشکلات دانش‌آموزان و در موقعیت واقعی کلاس درس دست به اقدام بزنند و روند آموزشی و تربیتی کلاس را بهبود بخشند (استیگلر و هیبرت^۱، ۱۳۸۳).

در حال حاضر، برنامه آموزشی به لحاظ محتوا علمی است. مهارت‌های پایه‌ای که مورد تأکید قرار گرفته‌اند مهارت‌های زبان و ریاضیات می‌باشند. هرچند سادگی یک سیستم

---

¹ Stigler and Hibert

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

آموزشی که تنها بر زبان و ریاضیات تأکید دارد جالب توجه است، به طوری که چنین سیستم آموزشی ممکن است دانش‌آموزان را بیشتر برای گذشته آماده کند تا برای آینده. به همین علت، به‌عنوان یکی از عملکردهای کلیدی، می‌توان پیشنهاد کرد که مفهوم هنرهای پایه بسط داده شود.

به‌منظور اینکه دانش‌آموزان مهارت‌های پایه هنری را به دست آورند، برنامه درسی کلی باید طوری تنظیم شود که چیزی بیش از یک فعالیت هنری را شامل شود. موضوعات محوری می‌بایست تمامی مهارت‌های پایه را در بر بگیرد و در تمامی مدارس ایران آموزش داده شوند (مهرمحمدی، ۱۳۸۳).

در برنامه‌های درسی و یا فعالیت‌های اقدام پژوهی در زمینه هنر، مواردی تحت عنوان «آموزش زیبایی‌شناختی» نیز باید گنجانده شود و حوزه‌های موسیقی، هنرهای تجسمی، آواز و نمایش و... را شامل شود. استفاده از این واژه زیبایی‌شناختی شاید گیج‌کننده باشد. زیبایی‌شناسی به‌عنوان یک شاخه از فلسفه اغلب برای مطالعات دانشگاهی می‌باشد و چیزی نیست که معمولاً در مدارس ابتدایی و دبیرستان آموزش داده شود؛ اما باید به این موضوع اشاره کرد که زیبایی‌شناختی حوزه وسیع‌تری را شامل می‌شود که درک دانش‌آموزان را از جنبه‌های مختلف هنر بالا می‌برد (مهرمحمدی، ۱۳۸۲).

با طرح‌ریزی برنامه جدید درس هنر در استان‌های کشور از طریق فعالیت‌های اقدام پژوهی، معلمان از زبان قابل دسترس استفاده می‌کنند، فعالیت‌هایی نمونه را مطابق با فلسفه ارائه می‌نمایند که به متخصصان این اجازه را می‌دهد تا مفاهیم را به صورت عمقی‌تر بررسی کنند (بازرگان، ۱۳۷۳).

باید گفت که در استان البرز، آموزش هنرهای بصری محدود شده است و از میان هنرهای مختلف، فقط نقاشی به دانش‌آموزان، آموزش داده می‌شود و به نظر می‌رسد، جای هنرهایی مانند موسیقی، تئاتر، خوشنویسی، سفالگری و... در میان برنامه‌های درسی مدارس ابتدایی خالی می‌باشد. بسیاری از معلمان کلاس درس ابتدایی در تلفیق هنر ضعیف هستند و با این برنامه آموزشی جدید مشکل دارند.

مطالعه حاضر به‌طور مشخص اهمیت آموزش هنر برای تمامی دانش‌آموزان به‌خصوص دانش‌آموزان ابتدایی را مورد تأکید قرار می‌دهد، اما این وضعیت تضمینی نخواهد بود که آموزش هنر در مدارس ابتدایی اتفاق خواهد افتاد. به زبان ساده‌تر، به دلیل اینکه وزارت آموزش و پرورش معلمان را موظف می‌کند که هنر را در یک جدول زمانی ارائه کنند این تضمین وجود ندارد که این حوزه درسی به‌اندازه‌ای که در برنامه‌زمان‌بندی پیشنهاد شده مشخص شده است، آموزش داده شود.

به لحاظ تاریخی، نقاشی و خطاطی موضوعات درسی الزامی برای دانش‌آموزان مدارس ابتدایی بوده‌اند. تجربه و تحقیق نشان می‌دهد که این موضوعات و به‌خصوص هنرهای موسیقی و تجسمی عمده‌تاً توسط معلمان نادیده گرفته شده‌اند. علت این غفلت متفاوت است اما مشخص است که راه‌حل‌های آن باید مورد بررسی قرار گیرند.

انجام این پژوهش به دلیل خلأهای برنامه‌هنری مدارس به‌خصوص در مقطع ابتدایی، ضروری به نظر می‌رسد. این مطالعه بینش معلمان و همچنین مواجهه آن‌ها در کلاس درس در مقابل برنامه‌های درسی آموزش هنر تلفیقی را به چالش می‌کشد و داده‌های به‌دست‌آمده از آن می‌تواند در تدوین برنامه‌های هنری تلفیقی جدید به کار برده شود. هدف از این پژوهش ایجاد برنامه‌های هنری جدید و بررسی چالش‌های معلمان یک مدرسه ابتدایی استان البرز، در کلاس درس ابتدایی در هنگام پیاده‌سازی برنامه‌های مرتبط با تلفیق هنر روبرو هستند، می‌باشد.

روش پژوهش

مطالعه کتابخانه‌ای و میدانی و تجزیه تحلیل اسنادی بر اساس اقدام پژوهی مشارکتی، روش تحقیق در این پژوهش است. تمامی شرکت‌کنندگان حضوری داوطلبانه داشتند و تنها محقق به اطلاعات دسترسی داشت. کسب اجازه برای انجام این مطالعه از مدیر مدرسه ابتدایی صورت گرفت. پژوهش عمل‌نگر جمعی نیازمند آن است که شرکت‌کنندگان

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

به صورت منظم در جلسات بحث شرکت کنند و برنامه‌های اقدام‌شان را مورد تفکر و بازبینی قرار دهند.

مکان انجام پژوهش مدرسه ابتدایی شهید پرورش ۲، در حومه استان البرز بود. این مدرسه یک مرکز دو شیفت است که جمعیت دانش‌آموزان آن شامل ۶۰۰ نفر بود. بیشتر کارکنان مدرسه جوان بودند و اکثر معلمان آن بیش از بیست سال تجربه کاری داشتند. پنج معلم برای اجرای آموزش و تلفیق هنر در کلاس‌های درسشان ابراز تمایل کردن و در این مطالعه شرکت کردند.

معلمان در جلسات گروهی مشترک حضور یافتند و از آن‌ها خواسته شد که با استفاده از وسایل مختلف (مانند دفترچه یادداشت، ضبط صدا یا تصویربرداری و...) بازتاب خود و دانش‌آموزان را در مورد آموزش تلفیق هنر ثبت کنند.

برنامه اولیه، ملاقات به صورت ماهانه جهت بحث کردن موفقیت‌ها و شکست‌ها و نیز به اشتراک گذاشتن بینش‌ها و دریافت‌های به دست آمده از پژوهش بود. تاریخ‌های جلسات از قبل تعیین شد تا شرکت‌کنندگان بتوانند برنامه‌های خود را هماهنگ کنند. از شرکت‌کنندگان خواسته شد تا به رشته‌های خاصی که مایل به تدریس آن‌ها هستند به طور دقیق‌تر نگاهی بیندازند و برنامه اقدامی را آماده کنند؛ اما مجدداً دو هفته بعدتر به منظور بحث کردن در خصوص برنامه‌های اقدام ملاقات شد. در طول جلسات به شرکت‌کنندگان یک پرسشنامه کوتاه به منظور جمع‌آوری اطلاعات شخصی و جمع‌آوری تفکرات بازتابی در مورد فرآیند مطالعه اقدام پژوهی و تدریس درس هنر داده شد.

در این تحقیق از نمرات پس‌آزمون (بعد از تلفیق هنر) به عنوان متغیر وابسته، نمرات پیش‌آزمون (قبل از تلفیق هنر) به عنوان متغیر تصادفی کمکی و گروه به عنوان متغیر مستقل استفاده شد.

جدول شماره ۱- ویژگی‌های جلسات جمعی

تاریخ جلسه	زمان جلسه	تعداد شرکت کنندگان	فعالیت‌های انجام شده
۹۵/۱۱/۲۰	۷۰ دقیقه	پنج + اجرا کننده تحقیق	- شرح تحقیق عمل‌نگر جمعی - آغاز کار تلفیق هنر برای دانش‌آموزان
۹۵/۱۲/۱۸	۸۰ دقیقه	پنج + اجرا کننده تحقیق	- سازمان‌دهی برنامه‌های درسی آموزش هنر و تلفیق آن - توزیع اسناد و بررسی اجمالی برخی مطالب
۹۶/۱/۲۰	۶۰ دقیقه	چهار + اجرا کننده تحقیق	- بحث در مورد موفقیت‌ها و شکست‌ها در زمینه آموزش هنر و تلفیق آن - پر کردن پرسشنامه
۹۶/۲/۲۰	۶۵ دقیقه	چهار + اجرا کننده تحقیق	- بحث در مورد راه کارهای جدید در مورد تلفیق هنر - پر کردن پرسشنامه
۹۶/۳/۲۰	۶۵ دقیقه	پنج + اجرا کننده تحقیق	- بحث و جمع‌بندی نتایج حاصل از جلسات - پر کردن پرسشنامه

در نهایت، به‌طور خصوصی با هر یک از شرکت کنندگان ملاقات شد تا این موضوع را روشن شود که «آیا انجام این پروژه تأثیری بر برنامه‌ریزی آن‌ها برای سال پیش رو دارد؟» این مصاحبه‌های کوتاه تجزیه و تحلیل شد.

در طول جلسات جمعی تأثیرات بیرونی که ممکن است جو جلسات را تحت تأثیر قرار دهد، از قبیل آب و هوا، زمان روز، وقایع خاص روی داده در طول یادداشت شد. دو نقش برای محقق طرح‌ریزی شد، اول، یک محقق خارجی که مسئول جمع‌آوری داده‌های

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

مربوط به انجام آموزش هنر شد و دوم یک متخصص هنری/همکار که موفقیت و شکست را در کلاس درس ثبت می‌کرد. به دلیل نقش «شرکت‌کننده-ناظر» ثبت داستان گونه همراه با بررسی مطالب پیاده‌سازی شده، همراه با درک عمیق‌تری نسبت به کلمات گفته شده فراهم شد.

تلفیق هنر

ساختن جنبه‌های منحصر به فرد و ارزشمند هر فعالیت هنری و درهم آمیختن آن‌ها در حیطه تلفیق هنر قرار می‌گیرد که در این پژوهش هنرهای تجسمی مانند طراحی (نقاشی)، کاردستی، خطاطی (خوشنویسی)، موسیقی، آواز و نمایش به‌منظور یادگیری بهتر هنر با همدیگر تلفیق شدند.

طراحی (نقاشی): کاربرد ترسیم و طراحی در آموزش برای دانش‌آموزان به گونه‌ای برنامه‌ریزی شد که طی آن یک ایده، اندیشه یا تصویر ذهنی به صورت تصویر روی صفحه عینیت یابد. فرآیند مجسم کردن، ترسیم کردن، نقاشی کردن و ساختن، به دانش‌آموزان، آموخته شد.

خوشنویسی (خطاطی): در برنامه تلفیق هنر، به‌منظور نشان دادن اصالت خط و زبان فارسی با دیگر مفاهیم هنری از جمله طراحی تلفیق شد. هنر خوشنویسی به‌ویژه خط نستعلیق با قلم نی و خودکار اساس خط تحریری نستعلیق برای دانش‌آموزان قرار گرفت. هم‌اکنون متون برنامه‌درسی «بخوانیم و بنویسیم» دوره ابتدایی با این خط نگاشته شده است، در حالی که بیشتر آموزگاران، از مهارت‌های لازم در این زمینه برخوردار نیستند. ضرب‌المثل‌ها با حروف نستعلیق نوشته و نقاشی شده است که در نتیجه، نقش‌های بسیار متنوع، نو و زیبایی را به‌وجود آمده است (نقاشی خط).

کاردستی: برنامه هنری جدید بر کار با کاغذ و مقوا، مواد طبیعی، دور ریختنی‌ها، حجم سازی با گل رُس و ... برای دانش‌آموزان طرح‌ریزی شد.

نمایش: برای به‌صحنه رفتن یک نمایش، زنجیره‌ای به هم پیوسته از هنرهای گوناگون طرح‌ریزی شد تا اثری در معرض دید و قضاوت تماشاگران قرار گیرد. نمایش بر سه

رکن اساسی برنامه‌ریزی شد؛ بازیگر، صحنه و تماشاگران، عوامل و ارکان دیگری نیز مانند نویسنده، کارگردان یا طراح (معلم) صحنه نیز در آن دخیل هستند.

موسیقی: در قسمت موسیقی، مرور زندگینامه مشاهیر موسیقی ایران و جهان، انواع مختلف موسیقی و اجرای موسیقی خلاقانه به کمک دانش‌آموزان با وسایل مختلف برای دانش‌آموزان طرح‌ریزی شد.

نتایج پژوهش

سه موضوع اصلی از داده‌های این مطالعه حاصل شد. اول اینکه، «ارزش دوره‌های آموزشی» تقریباً در تمامی دیدارها مشخص بود. دومین موضوع اینکه، «معلم پرمشغله» شدیداً با مورد اول گره خورده بود اما این امر چندان مشهود نبود. موضوع سوم اینکه، «ریسک پیاده‌سازی» بیش از این ناخودآگاه بود. این موضوعات به‌طور تنگاتنگ با هم مرتبط بودند. معلمان از فقدان منابع جهت ایجاد هنرهای مختلف سرخورده بودند، اما زمان کافی برای یافتن منابع و تلفیق آن را نداشتند. آن‌ها در مورد حضور در کارگاه‌های بی کیفیت در زمینه هنر توسط اداره ناراحت بودند زیرا احساس می‌کردند که زمانشان تلف شده است.

ارزش دوره‌های آموزشی

با انجام تحقیق، ارزش دوره‌های آموزشی بسیار برجسته شد، اغلب نیمی از زمان جلسه به بحث در مورد کیفیت دوره‌های آموزشی، صرف شد. به دلیل عدم ارزشمند بودن محتوای دوره‌های آموزشی، سرخوردگی معلمان بیشتر مشهود شد. معلمان مطالب ارائه شده توسط فرد مدرس را به‌طور کامل متوجه نشده بودند. کل دیدگاه دوره‌های آموزشی تقریباً به روخوانی از کتاب خلاصه شد. به نظر می‌رسد مدرسان این گونه کلاس‌ها مطالب عملی را باید یاد بدهند که معلمان با خود به کلاس درس ببرند و بتوانند از آن استفاده کنند.

شرکت‌کنندگان در این مطالعه در چند کارگاه هنری شرکت کردند. کارگاه‌هایی ارزشمند تلقی شد که ایده‌های عملی ارائه کردند و از این ایده‌ها در مدرسه استفاده شد. این امر به موضوع «معلم پرمشغله» مربوط می‌شود چرا که زمان معلم‌ها محدود است و اضافه کردن مسئولیت برای جمع‌آوری منابع برای موضوع برنامه‌درسی فشار مضاعفی بر معلم‌ها وارد

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

کرد. به نظر می‌رسد که معلمانی که در کارگاه‌های مفید دوره آموزشی شرکت کردند، از کتاب‌ها و منابع مرتبط با موضوع این کارگاه‌ها که قبلاً آن را مطالعه کرده‌اند استفاده کردند و همچنین توانستند آموخته‌های خود را از دوره‌های آموزشی به دیگر معلمان منتقل کنند، بدین ترتیب ارزش دوره آموزشی به خوبی مشخص و قابل ارزیابی شد.

مشخص شد اغلب معلم‌ها الزامات تعیین شده از سوی برنامه درسی را برآورده می‌کنند یا توانایی لازم برای برآورده کردن این الزامات را دارند اما نیاز دارند که نسبت به این موضوع اطمینان مجدد به دست آورند. همچنین، این رویکرد نسبت به دوره‌های آموزشی به معلمان اجازه داد که به شیوه‌هایی که در گذشته استفاده کرده‌اند فکر کنند و این شیوه‌ها را در پرتو دانسته‌های جدیدشان مورد بررسی قرار دهند.

دوره‌های آموزشی، بیش از اسناد برنامه درسی، فعالیت‌هایی که در کلاس درس انجام می‌شد را مشخص کردند. شرکت کنندگان ایده‌هایی عملی را از ارائه دهندگان معتبر کارگاه‌ها دریافت کردند و زمانی که این جلسات انتظارات آن‌ها را برآورده نمی‌کردند سرخورده شدند. جلسات دوره‌های آموزشی که با توانایی معلمان یا سطح راحتی آن‌ها همخوانی نداشتند به‌عنوان عوامل بازدارنده اجرا محسوب شدند.

همچنین نتیجه گرفته شد که یک سری دوره‌های آموزشی برای معلم‌ها در دسترس باشد. فقدان انسجام در دوره‌های آموزشی و منابع عملی با پس رفت معلم‌ها در ارتباط بود. نیاز زیادی به دوره‌های آموزشی ارزشمند و منابع برای معلمان ابتدایی وجود داشت. فقدان دانش در خصوص تلفیق هنر در مدرسه مشخص شد و معلم‌ها به کمک نیاز داشتند تا این کمبود را جبران کنند.

معلمان اظهار داشتند که مشکل آن است که اگر پیشینه‌ای در یکی از حوزه‌های هنری داشته باشند، آنگاه به نوعی، احساس راحتی می‌کنند اما اگر پیشینه‌ای هنری نداشته باشند، کار آموزش هنر و تلفیق آن به سختی پیش می‌رود. در واقع زمانی معلم احساس راحتی در آموزش می‌کند که از آموزش به پیشرفت برسد.

مشخص شد که چیزی بیش از دوره‌های آموزشی فرعی و منابع ناکافی باید مورد حمایت برنامه درسی هنری و تلفیق آن قرار گیرد. به دلیل نداشتن دانش عمومی کافی

معلمان در زمینه هنر آن‌ها به دوره‌های آموزشی جامعی نیاز داشتند که با فعالیت‌های پایه در سطح راحتی معلم شروع شد. شرکت کنندگان زمان کافی را نداشتند تا فعالیت‌های خودشان را مورد تحقیق قرار دهند. در این تحقیق مشخص شد که معلم‌ها افراد پر مشغله‌ای هستند و زمان آن‌ها اغلب توسط دیگران کنترل می‌شود. گرفتن زمان معلم‌ها برای دوره‌های آموزشی در زمینه هنر باید خیلی با دقت و احتیاط صورت گیرد.

ریسک پیاده‌سازی

برنامه‌درسی جدید تلفیق هنر فلسفه‌های در حال تغییر در مورد ارزش هنر در آموزش و پرورش و اینکه هنر چطور باید آموزش داده شود را انعکاس می‌دهد. تماشای تمایل معلم‌ها برای افزایش ریسک در طول سال تحصیلی جالب بود. در ابتدا، آن‌ها با پیوستن به گروه پژوهش و موافقت با اجرای برنامه‌درسی ریسک کردند. اولین جلسه آموزش که آن‌ها در آن شرکت کردند هنرهای تجسمی و چگونگی تلفیق آن با سایر هنرها به صورت خلاقانه بود که خود آن می‌تواند ریسک‌پذیر باشد. ارائه کلاس‌های هنری با زمینه تلفیقی ممکن است با ترکیبی از محتوای درس و ارائه ضعیف استرس‌زا باشد.

معلمانی که در مورد تلفیق هنر نسبت به دیگر شرکت کنندگان ریسک بیشتری کردند، تجربه قبلی قابل توجهی در خصوص هنر داشتند و می‌توان نتیجه گرفت که معلمانی که آموزش تلفیق هنر را اجرا نکردند یا ریسک نمی‌کردند، به واسطه تجربه محدودتری است که از هنر داشتند و شاید اضطراب بیشتری را در مورد تلفیق هنر تجربه می‌کردند. در واقع فقدان تجربه به عنوان یک عامل بازدارنده مشخص شد.

با قبول ریسک پیاده‌سازی آموزش تلفیق هنر، اشتیاق و شادی وصف نشدنی در دانش‌آموزان دیده شد و البته آن‌ها چنین برنامه‌ای را دوست داشتند و خود پیش قدم شدند که در این کار، همکاری داشته باشند. در مراحل بعدی معلمان به عنوان میزبان عمل کردند و زمانی که معلمان به دانش‌آموزان اجازه دادند که نقش بر عهده گیرند، آن‌ها تفکر کردند و با هم برای بهتر شدن کار مشارکت نمودند و اشتیاق فراوانی در هنگام کلاس و اجرای هنرها با هم داشتند.

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

تأکید بر فرآیند یکی از محورهای آموزش در برنامه درسی جدید آموزش هنر بود و یک تفاوت بنیادی با برنامه‌های درسی آموزش هنر در گذشته داشت. با تأکید بر فرآیند می‌توان یک ایده خلق کرد و بچه‌های خلاق و در حال انجام کار، مشتاق بودند.

ریسک کردن بخش ضروری این پروژه بود و در حالی که این کار پرهیجان بود، حمایت صورت گرفته از طرف گروه کمک کرد تا با این اضطراب مقابله کنیم. آن‌هایی که تجربه قبلی در زمینه هنر داشتند قادر بودند از تجربیاتشان بهره ببرند و هنرها را در یک مقیاس وسیع‌تر با هم تلفیق کنند. آن‌هایی که تجربه کمتری در خصوص هنر داشتند، قادر بودند از دیگران چیز یاد بگیرند و حمایت و دلگرمی کسب کنند.

به‌منظور تسهیل کردن فرآیند اجرا، معلم‌ها به جلسات آموزشی عملی دوره‌های آموزشی هنر و منابع به خوبی سازمان‌دهی شده نیاز داشتند. آن‌ها نیاز داشتند که تشویق شوند تا دعوت‌هایی که برنامه زمانی آن‌ها را بیش از پیش پر کرد را رد کنند. همچنین، آن‌ها به حمایت یک گروه نیاز داشتند تا ریسک کردن را تشویق کند. در حالی که این ساده به نظر می‌رسد، اجرایی کردن این ایده‌ها در مدارس ابتدایی نسبتاً دشوار است. دوره‌های آموزشی هنر و مطالبات جدول زمانی اغلب فراتر از کنترل معلم‌ها بودند. در نهایت معلم‌ها توانستند گروه‌های پژوهش عمل‌نگر خودشان را سازمان‌دهی کنند تا پیشرفت حرفه‌ای خود را شکل دهند، اما یک فرد، نه ضرورتاً یک محقق بیرونی، باید فرآیند را شروع کند.

خود اندیشی از طریق پژوهش عمل‌نگر

بحث‌های انتقادی که پژوهش‌های عمل‌محور را مشخص کرد باعث شد که معلم‌ها چیزی بیش از شیوه‌های هنری استفاده شده در کلاس درس را تجزیه و تحلیل کنند. هدف آن بود که افکار زیر بنایی یا ذهنیت‌های قبلی هنری را آشکار شود و آن‌ها را به‌صورت خودآگاه درآورد تا به معلم-محقق این اجازه را بدهد که متوجه باشد که این افکار شیوه عملکرد او را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

همراه با تجزیه و تحلیل نوشته‌های جلسات جمعی به‌منظور آشکار کردن موضوعات، تجزیه و تحلیل‌هایی نیز به‌منظور روشن کردن این موضوع انجام شد که آیا شرکت کنندگان در مورد شیوه‌های خود فکر کردند و به باورهای ضمنی خود پی بردند؟

از مهم‌ترین امور در مورد انجام این کار (تلفیق هنر) آن بود که کودکان یک مالکیت واقعی را احساس کردند. به طوری که احساس کردند کار انجام شده حاصل کار خود آن‌ها بود و معلم هیچ کاری انجام نداده است به جز تسهیل کردن کار آن‌ها در خصوص محصول نهایی. فعالیت‌های خلاقانه / سودبخش در برنامه تلفیق هنر، نقشی محوری داشت، با تأکید شدیدی که بر اجازه دادن به دانش‌آموزان برای ایجاد محصولات خودشان وجود داشت. معلمان در مواردی ریسک کردند و از بخشی از کنترل خود چشم پوشی کردند و به دانش‌آموزان اجازه مالکیت بر آفرینش و خلاقیتشان را دادند. این تغییرات موجب هدایت کردن فعالیت‌های خلاقانه آتی دانش‌آموزان شد.

معلمان این برنامه‌درسی را به صورت «تکه تکه» و «قطعه‌هایی» تجربه کردند و نه به صورت واحدهایی به هم متصل. شاید معلمانی که تجربه بیشتری در خصوص تلفیق هنر داشتند، درس‌ها و واحدهای درسی را بر روی یک پیوستار توسعه دادند. معلمانی که ارتباط بهتری با دانش‌آموزان خود ایجاد کرده بودند، در مورد آموزش و تلفیق هنر نتیجه بهتری به دست آوردند. فرآیند پژوهش عمل‌نگر جمعی این ارتباط و بهبود آن را فراهم کرد. گزارش معلمان در مورد اقداماتشان، نیاز برای «یادگرفتن با انجام دادن» در مقابل «یادگرفتن با مشاهده کردن» را نشان داد.

به ندرت این فرصت حاصل شد که یک درس دو بار در مدرسه ابتدایی درس داده شود. معلم‌ها قادر بودند به بازخوردها فکر کنند و درس را بهبود بخشند. این نوع «بازخورد در حین اجرا» خیلی خوب جواب داد.

مشخص شد که معلم‌ها به بیش از یک یا دو سال زمان نیاز داشتند تا اطمینان و اعتماد به نفس لازم برای درس دادن مطالب جدید هنری و تلفیق آن را به دست آورند. می‌توان استدلال کرد که ساختار دوره‌های آموزشی استاندارد، به دلیل تعامل متقابل منحصر به فرد بین دانش‌آموز و معلم، برای آموزش هنر مناسب نیست. یک تجربه ارزشمند دیگر تماشای یک معلم در حین کار با دانش‌آموزانش بود و مشخص شد که موقعیت‌هایی خاص توسط

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

معلم چطور مدیریت می‌شود و اینکه دانش‌آموزان چطور واکنش نشان دادند. این کار توانست برخی از اضطراب‌ها در مورد آموزش موضوعات جدید را تسهیل کند.

داده‌های به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که شرکت کنندگان عمیقاً به شیوه های کاری شان فکر نکردند تا ارتباط بین باورها و شیوه کارشان را کشف کنند. در عوض، تفکرات آن‌ها بیشتر عملی بود: اینکه معلم‌ها چطور می‌توانند جلسه بعدی را بهبود بخشند، چطور می‌توانند از منابع استفاده بهتری داشته باشند. اگر این مطالعه برای یک دوره زمانی طولانی‌تر ادامه پیدا کند، با پیش رفتن در مراحل پر اضطراب آموزش هنر، معلم‌ها نگرانی کمتری در مورد محتوای درس هنر و تلفیق آن را دارند و زمان بیشتری برای پی بردن به اینکه چرا آن‌ها به این شکل تدریس می‌کنند داشتند.

تلفیق هنر

نتایج تلفیق هنر در این پژوهش بر اساس مشاهده بازخورد معلمان و دانش‌آموزان انجام گرفت. اغلب کارشناسان و صاحب‌نظران زمان مناسب برای آموزش هنر را با توجه به مغایر بودن زمان تعیین شده (۱۰۰ دقیقه پیوسته) با زمان مصوب در آیین‌نامه (۴۵ دقیقه)، مورد تردید قرار داده‌اند. هم اکنون در مدارس عملاً برخی مواقع زمان مصوب ۴۵ دقیقه رعایت نمی‌شود و درس هنر به صورت دو زمان ۴۵ دقیقه‌های پیوسته در یک روز برگزار می‌شود، آن هم به دلیل مصادف شدن آن روز با یک روز تعطیلی آموزگار در هفته و حضور نداشتن وی در مدرسه، به فردی دیگر که مسئولیت آموزش او روشن نیست، سپرده می‌شود. در عین حال شاید بتوان با توجه به رویکرد برنامه‌ریزی مبتنی بر مدرسه، زمان صد دقیقه را برای آموزش هنر در نظر گرفت. به این ترتیب، می‌توان زمان صد دقیقه پیوسته را به دو زمان ۴۵ دقیقه ناپیوسته تبدیل کرد که این تغییر ممکن است بر غنای آموزش هنر بیفزاید.

معلمان می‌توانند هر چیزی را که انجام می‌دهند در قالب هنر قرار دهند که «انمود کنند» در واقع نمایش انجام دهند. حال فقط برای تلفیق کافی است که در خصوص تمامی چیزهای کوچکی که انجام شد و خیلی تصادفی بود، طراحی برنامه‌ریزی شود یا به ذهن سپرده شود تا در کلاس به نمایش در آورده شود.

دانش‌آموزان در خلال کار روی پروژه‌های خود (تلفیق هنرهای مختلف) به تدریج موارد زیر را به کار گرفتند:

۱- روش‌ها و تکنیک‌های متفاوت مبتنی بر مهارت‌ها و اصول پایه مربوط به تولید هنری و تلفیق هنرهای مختلف (دانش تولیدی).

۲- مطالعه آثار هنری سنتی و نوین در سایه کار هنری خود دانش‌آموزان (دانش ادراکی).

۳- هنرهای گوناگونی که منجر به چند راه حل یا ایده از پیش تعیین شده می‌شود (دانش رویه‌ای).

۴- دانش‌آموزان در برخی از ابعاد هوش چندگانه، قابلیت و توانمندی بهتری از خود نشان می‌دهند (دانش شهودی).

۵- ترکیب و تلفیق هنرها با محوریت تفکر در فرآیند تصور و تصویر (ذهنی و عینی) است که در این شرایط دانش‌آموزان موفق به خلق اثر هنری و ترکیب آن می‌شوند (دیدگاه ساختن گرایی).

۶- تلفیق هنری که در این تحقیق صورت گرفت، بر غنای آموزش هنر دانش‌آموزان دوره ابتدایی می‌افزاید و هنرهای مختلف را در دانش‌آموزان تقویت می‌کند.

۷- ارزیابی اثر هنری خویش بر مبنای ملاک‌هایی که بخشی از آن می‌تواند مربوط به حوزه‌های علمی هنر (دیسپلین) باشد (دانش تأملی).

چارچوب راهنما و راهنمای تدریس هنر

چارچوب برنامه‌درسی هنر، محدودهای شامل پایه‌هایی است که از مطالعه مبانی نظری و تجربی که بخشی از آن ارائه شد، به دست آمده است. این چارچوب نشان دهنده مبانی نظری راهنمای برنامه‌درسی هنر، جهت‌گیری‌های کلی و منبع هدایت طراحی، تدوین و اجرای برنامه‌درسی هنر و نحوه تلفیق آن است که به منظور آموزش یک واحد درسی

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

هنر در یک جلسه صد دقیقه‌ای برای کلاس‌های ابتدایی تهیه شده است که اجزای آن عبارت‌اند از:

نام ماده درسی (شکل اصلی درس: هنر)، زمینه درس (هنرهای مختلف)، مفاهیم درس، هدف درس، زمان و مکان تدریس، زمینه‌سازی و ایجاد انگیزه یادگیری، فعالیت‌های یادگیری (هدف، محتوا، مواد در دسترس، فعالیت یادگیری)، تعیین تکلیف و ارزشیابی.

الگوی تدریس و طراحی‌های آموزشی در راهنمای معلم که در آن روش یادگیری دانش‌آموزان در درس هنر، نشان داده شده بر پایه راهنمای برنامه درسی هنر با رویکرد مورد نظر پژوهش (تلفیق هنر)، تهیه شد. در این بخش به نمونه‌ای از درس طراحی شده بر اساس رویکرد تولید هنری و تلفیق هنرهای مختلف در دوره ابتدایی اشاره می‌شود:

جدول شماره ۲- نمونه‌ای از درس طراحی شده بر اساس رویکرد تولید هنر و تلفیق

هنرهای مختلف در دوره ابتدایی (منبع: نگارنده)

نام ماده درسی	هنر (طراحی/نقاشی، خوشنویسی، هنرهای دستی، نمایش و موسیقی)
زمینه درس	تلفیق هنرهای مختلف
مفاهیم آموزشی و مضامین وابسته	هنر و نحوه به کارگیری جنبه‌های مختلف آن
جلسات	جلسه اول: مهارت شروع تدریس هنر برای کار با شکل‌های مختلف هنری و همچنین طراحی/نقاشی و خوشنویسی جلسه دوم: هنرهای دستی و نقاشی (طراحی) جلسه سوم: نمایش و موسیقی جلسه چهارم: نمایش و طراحی جلسه پنجم: هنرهای دستی، نمایش و طراحی

<p>۱- طراحی و نقاشی روی سنگ‌ها و تبدیل آن‌ها به شخصیت‌های نمایش.</p> <p>۲- انجام دادن هنرهای دستی با تکه‌هایی از کنف (تهیه قالیچه و جامداد)، چوب بستنی (خانه سازی)، رول دستمال (تهیه گل تزئینی) و ...</p> <p>۳- استفاده از کلمات به شیوه نستعلیق، حک کردن این کلمات بر روی گل سفال‌گری و حجم دادن به کلمات (تلفیق هنرهای دستی و خوشنویسی).</p> <p>۴- استفاده از گل سفال‌گری و تهیه ظروف و نقاشی بر روی آن‌ها و ... (تلفیق هنرهای دستی با نقاشی)</p> <p>۵- تهیه و اجرای یک متن نمایشی درباره ضرب‌المثل‌ها و نقاشی آن‌ها (نمایش).</p> <p>۶- انتخاب یک موسیقی برای شکل‌های مختلف هنری پیش گفته و همچنین ساختن ساز با استفاده از وسایل مختلف مانند لیوان‌های شیشه‌ای و فلزات دور ریختنی</p>	<p>اهداف درس هنر: تلفیق شکل و زمینه (پیوست ۲)</p>
<p>کلاس درس هنر</p>	<p>مکان تدریس</p>
<p>۱۰۰ دقیقه (مهارت شروع تدریس: ۲۰ دقیقه؛ فعالیت‌های یادگیری: ۵۰ دقیقه؛ تعیین تکلیف و پرسش و پاسخ: ۱۰ دقیقه؛ ارزشیابی: ۲۰ دقیقه)</p>	<p>زمان تدریس</p>
<p>دانش‌آموزان سال چهارم، پنجم و ششم ابتدایی پسرانه</p>	<p>مخاطبان</p>
<p>گروهی (دانش‌آموزان به گروه‌های پنج نفری از شکل‌های گوناگون هنری تقسیم شدند و به فعالیت پرداختند).</p>	<p>شکل فعالیت</p>

با توجه به فرضیات مطرح شده، روش آماری که در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفت آزمون تحلیل کوواریانس چند متغیره است. در این مرحله بر اساس پرسش‌نامه‌های داده شده به‌عنوان متغیر وابسته، هنرهای مختلف به‌عنوان متغیر تصادفی و دانش‌آموزان

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...
 به‌عنوان متغیر مستقل وارد تحلیل شده‌اند و برای مقایسه میزان تأثیر متغیرهای مستقل و تصادفی، از ضریب ویلکز لامبدا برای مقایسه چندگانه استفاده شد. پردازش و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS صورت گرفت.

با توجه به جدول شماره ۳، مقدار $0/78$ درصد نشان دهنده اندازه اثر تلفیق هنر در یادگیری هنر می‌باشد که معنادار است ($P < 0/001$). بدین ترتیب می‌توان این گونه نتیجه گیری کرد که تلفیق هنر بر میزان یادگیری و خلاقیت و اشتیاق دانش‌آموزان اثربخش بوده است؛ یعنی 78 درصد از متغیرها (موفقیت) را به تلفیق هنر نسبت داد.

جدول شماره ۳- آزمون اثر چند متغیره ویلکز لامبدا (منبع: نگارنده)

اثر	ارزش	F	درجه آزادی	خطای درجه آزادی	سطح معناداری	Eta	توان آزمون
کلاس‌ها	$0/26$	$48/98$	۲	۳۵	$0/001$	$0/78$	$1/00$

بحث و نتیجه‌گیری

این مطالعه پژوهشی عمل‌نگر گمان‌های قبلی در مورد اجرای برنامه درسی جدید هنری را تأیید کرد. معلم‌ها افراد پر مشغله‌ای هستند و تقاضا و خواسته‌های زیادی در خصوص زمان آن‌ها وجود دارد. دوره‌های آموزشی و منابع آماده برای استفاده تا حد زیادی به معلم‌ها در برنامه‌ریزی و محدود کردن زمان صرف شده برای انجام فعالیت‌های تحقیقاتی و منابع کمک کرد، خصوصاً در آموزش هنر، حوزه‌ای که بیشتر آن‌ها چیز اندکی در مورد آن می‌دانند. اجرای برنامه‌های درسی جدید آموزش هنر معلم‌ها را وادار به ریسک کردن کرد تا آموزش چیزهای جدیدی را امتحان کنند.

معلم‌ها به جلسات ارزشمند دوره‌های آموزشی نیاز دارند و مشخص شد که دوره‌های آموزشی با کیفیت ضروری هستند، اگر اجرای برنامه درسی بخواهد با موفقیت همراه باشد. داده‌های به دست آمده برخی معیارهای یک جلسه ارزشمند دوره آموزشی را نشان داد: فرد ارائه دهنده جلسه باید یکی از معلم‌های همکار یا کسی باشد که واقعیت‌های کلاس درس

را درک کند؛ ایده‌های ارائه شده باید امتحان شوند و عملی باشند، تنها به منابعی نیاز داشته باشند که موجود و در دسترس است و جنبه نظری برنامه‌درسی باید به حداقل رسانده شود. باید به این نکته توجه داشت که اگر معلم‌ها در یک سری دوره‌های آموزشی شرکت کنند، می‌توانند از مرحله وابسته بودن به جزوه، به مرحله استقلال و ایجاد و استفاده از هنرهای خودشان برسند. معلم‌هایی که تجربه شخصی محدودی در خصوص هنر داشتند، به نظر می‌رسید که به راهنمایی بیشتری از طریق دوره‌های آموزشی نیاز داشته باشند. جلسات جمعی به معلمانی که دانش و تجربه بیشتری داشتند این اجازه را داد تا این دانش و تجربه را با دیگران به اشتراک بگذارند و شاید آن‌ها را تشویق کرده و قادر به پیش رفتن کنند.

برنامه‌درسی جدید نیاز به منابع جدید دارد، این واقعیت که شرکت کنندگان در این مطالعه، برای گرفتن ایده به منابع درسی جدید روی نیاوردند تا اندازه‌ای نگران کننده است و اگر معلم‌ها منابع جدید هنری را نخوانند و درک نکنند، آموزش دادن هنر و تلفیق آن برای همه دانش‌آموزان امکان‌پذیر نخواهد بود. شرکت کنندگان در این مطالعه مایل به اجرای برنامه‌درسی جدید بودند و شاید زمانی که آن‌ها درک بهتری از آنچه که مورد انتظار است داشته باشند، همان‌طور که در دوره‌های آموزشی بیان شده است، آن‌ها به منابع هنری جدید روی بیاورند؛ همچنین، شاید زمانی که برنامه‌درسی جدید آموزش هنر (و در آینده تلفیق هنر) برای مدارس منطقه اجباری شود، معلم‌ها به‌طور دقیق‌تری بر برنامه‌درسی هنر و منابع آن تمرکز خواهند کرد.

به نظر می‌رسد که شرکت کنندگان، مانند بیشتر افراد در جامعه ما، بر این باور هستند که هنر یک چیز حاشیه‌ای و تجملاتی است و می‌توان آن را از برنامه‌درسی مدارس حذف کرد، بدون اینکه تأثیرات نامطلوبی به همراه داشته باشد و اقدامات آن‌ها شاید این باور را نشان می‌دهد. باورهای زیربنایی آن‌ها شیوه عملکرد آن‌ها را هدایت می‌کرد بدون اینکه معلم‌ها متوجه این موضوع باشند.

شاید اگر معلم‌ها سواد و اطلاعات بیشتری در خصوص هنر داشتند، بیشتر این مطالب را می‌شد حذف کرد؛ با این وجود، به دلیل اینکه معلم‌ها عموماً احساس می‌کنند که شرایط

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

لازم را برای تدریس هنر ندارند، این سند تلاش می‌کند تا معلومات قبلی در اختیار آن‌ها قرار دهد. این یک وضعیت متناقض است. این واقعیت که معلم‌ها به معلومات قبلی نیاز دارند این سند را قطورتر می‌کند، اما به دلیل اینکه این اسناد خیلی قطور هستند معلم‌ها ترس دارند که آن‌ها را باز کنند.

استرس ایجاد شده به واسطه تدریس هنر برای بسیاری از معلم‌ها زیاد است، زیرا این معلم‌ها معلومات شخصی قبلی یا سابقه تدریس هنر ندارند. در میان معلم‌هایی که در این مطالعه شرکت کرده‌اند، آن‌هایی موفق‌تر بودند که معلوماتی قبلی یا سابقه تدریس در یک یا چند هنر داشتند.

در حالی که برنامه درسی جدید آموزش هنر بیانگر یک ریسک برای اداره آموزش و پرورش و برای معلم اجراکننده آن می‌باشد، بسیاری از معلم‌های تخصصی احساس می‌کنند برنامه تلفیق هنر، معلمان را در معرض ریسک قرار می‌دهد. این نگرانی وجود دارد که انسجام موضوعات از دست می‌رود، چرا که معلم‌ها هنر را با موضوعات درسی‌شان و دیگر موضوعات ترکیب می‌کنند. متخصصان نیاز به آموزش یک محتوای منحصر به فرد برای هر یک از هنرها را به ما یادآور می‌شوند تا بدین طریق از داده شدن نقش پست‌تر و پایین دست‌تر به آن‌ها جلوگیری شود.

بسیاری از معلم‌های متخصص بر این باور هستند که تنها آن‌ها می‌توانند به درستی محتوای منحصر به فرد هر رشته هنری را تدریس کنند. کمتر کسی مخالف این موضوع است که متخصص‌ها کارشان را عالی انجام می‌دهند، اما داشتن معلم تخصصی در هر مدرسه برای همه رشته‌های هنری چندان به واقعیت نزدیک نیست. برنامه‌های درسی جدیدی با این امید ایجاد شده‌اند که همه معلم‌ها بتوانند محتوای مطالب را درک کنند و هنر را در دسترس همه قرار دهند. یک راه برای انجام این کار، از طریق ایجاد یک تعادل بین ایجاد کردن/انجام دادن و توسعه یک درک عمیق‌تر در مورد هنر و تلفیق آن می‌باشد. برخی باور دارند که این امر شغل معلم‌های تخصصی را به مخاطره می‌اندازد، زیرا زمانی که هنر رمزگشایی شود و در دسترس همه قرار گیرد، دیگر نیازی به معلم‌های تخصصی نخواهیم داشت تا به‌عنوان تفسیرکننده عمل کنند. شاید به جای حذف کردن معلم‌های تخصصی، نقش آن‌ها تغییر کند.

و آن‌ها با یکدیگر، با معلم‌های دیگر کار کنند تا آموزش جامعی برای تمامی دانش‌آموزان ارائه شود.

برای بسیاری آموزش هنر و تلفیق آن دشوار است؛ زیرا تقاضای کلی برای منابع اندک بوده است و افراد کمی درس هنر را تدریس می‌کنند. با این وجود، منابع خوب به تنهایی کافی نیستند. این منابع باید با دوره‌های آموزشی که توسط افرادی ارائه می‌شوند که به صورت منسجم بدین منظور آماده شده‌اند، تلفیق شوند. زمانی که معلم‌ها احساس راحتی بیشتری در خصوص مطالب و اعتماد به نفس بیشتری در خصوص توانایی‌هایشان پیدا کردند، آن‌ها می‌توانند بیشتر ریسک کنند.

در حالی که تغییرات تحمیل شده در سیستم آموزشی یک واقعیت هستند، برای اینکه تغییرات به شکل موفقی روی دهند، معلم‌ها باید این فرصت را داشته باشند که آن موقعیت آموزشی را انتخاب کنند که به بهترین شکل با نیازهای آن‌ها همخوانی دارد. معمولاً، زمانی که تغییری پیشنهاد می‌شود، مدیران سیستم مدرسه، دوره‌های آموزشی را در مقیاس وسیع برای تمامی معلم‌ها ارائه می‌کنند. به دلیل اینکه هر معلم منحصر به فرد است، غیرممکن است بتوان یک برنامه واحد و به‌طور متمرکز اجرا شده و برنامه‌ریزی شده ایجاد کرد که بتواند نیازها و خواسته‌های تمامی افراد را برآورده کند.

در پژوهشی که در سال ۱۳۹۰ در زمینه تلفیق درس هنر با درس علوم تجربی جهت آموزش هنر انجام گرفت، ارتباط و به کارگیری حوزه‌های یادگیری هنر و علوم تجربی بررسی شد و نتایج امکان این تلفیق را تأیید کرد. به‌طوری که دانش‌آموزان با تشابه صدای برخی از حیوانات به سازها همچون صدای فیل و تشابه آن با ساز ترومپت، آشنا شدند (موسیقی)، با استفاده از اجزای گیاهان سبب بافت یا با استفاده از سنگ‌های رنگی، جواهرسازی کردند (هنرهای دستی) و نوع استخوان‌بندی جانوران می‌تواند تمثیل خوبی برای ایستایی ساختمان باشد (هنرمعماری) (شرفی، ۱۳۹۰).

نتایج پژوهش ذکرایی و همکاران، با عنوان بررسی اجرای برنامه‌های درسی با بهره‌گیری از قصه‌گویی و نمایش خلاق بر خلاقیت و یادگیری دانش‌آموزان دختر پایه

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

چهارم ابتدایی حاکی از آن است که قصه‌گویی و نمایش خلاق سبب افزایش نمره خلاقیت و یادگیری دانش‌آموزان پایه چهارم ابتدایی می‌شود (ذکریایی و همکاران، ۱۳۸۷).

تحقیق فلاحتی، نیز بیانگر تأثیر آموزش هنر بر رشد و پرورش توانایی‌های شناختی کودک نظیر خلاقیت، توانایی‌های زیبا شناختی و هشیاری و آگاهی بیشتر نسبت به محیط است. این تأثیرات با تلفیق هنر با دیگر دروس نیز می‌تواند مشاهده شود (فلاحتی، ۱۳۹۱).
گریسون^۱ نشان داد که این قابلیت در هنر وجود دارد که به‌عنوان موتور محرکی برای هدایت مسیر یادگیری خلاقیت و نوآوری در مدارس به کار برده شود. به‌طوری که در تحقیق حاضر نیز نشان داده شد که تلفیق هنر بر میزان یادگیری و خلاقیت و اشتیاق دانش‌آموزان اثر بخش بوده است (گریسون، ۲۰۱۱).

یافته‌های نیوشا و همکاران، بیانگر این است که آموزش بر اساس الگوی تدریس نوین و خلاقانه باعث افزایش خلاقیت و بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان چهارم ابتدایی در درس هنر می‌شود و یافته‌های موسوی و مقامی نیز نشان می‌دهد که به‌کارگیری روش‌های جدید و متنوع در برنامه درسی منجر به افزایش عملکرد تحصیلی و نگرش دانش‌آموزان مقطع دبستان نسبت به خلاقیت شده است (نیوشا و همکاران، ۱۳۹۲).

استفانز و والکاپ^۲، در پژوهشی با ارتباط بین برنامه‌های درسی از طریق هنر و آموزش هنر به‌عنوان برنامه درسی تلفیقی نشان دادند که هنر پلی است که قسمت‌های محتوا را به شیوه‌ای منطقی و معنی‌دار، منسجم می‌سازد و بر عملکرد دانش‌آموزان و میزان یادگیری آن‌ها تأثیر مثبت دارد. آن‌ها اذعان داشتند که برنامه‌ریزی درسی تلفیقی مدلی را برای گسترش دادن روابط میان رشته‌ای در سراسر برنامه‌ریزی درسی از طریق هنر فراهم می‌آورد و به ایجاد محیط آموزشی که بهبود نتایج یادگیری را در پی خواهد داشت هم‌سویی دارد (استفانز و والکاپ، ۲۰۰۰).

¹ Grierson

² Stephens and Walkup

در مطالعه کاظم پور، تأثیر تلفیق هنر در درس ریاضی بر میزان یادگیری دانش‌آموزان مورد تأیید قرار گرفت. برنامه‌تلفیقی به معلمان و برنامه‌ریزان درسی اجازه داد به آینده دانش‌آموزان توجه بیشتری داشته باشند و متناسب با نیازهای آینده آنان به تهیه و تدوین و تنظیم برنامه‌های درسی بپردازند. ایجاد برنامه‌تلفیقی به دانش‌آموزان اجازه داد که نسبت به مسائل یادگیری خود دقیق باشند و کنترل امر یادگیری خود را به دست گیرند. همچنین نشان داده شد که به کارگیری هنر و فعالیت‌های هنری در برنامه درسی، نه تنها منجر به یادگیری عمیق‌تر می‌شود بلکه در ایجاد خود پنداره مثبت در افراد و افزایش توانایی قدرت تخیل و خلاقیت در آن‌ها مؤثر است (کاظم پور، ۱۳۹۵).

فلند و همکاران^۱، یادگیری دانش‌آموزان را از طریق تلفیق هنر و اقدام پژوهی مورد بررسی قرار دادند. در مرحله اول بررسی‌ها حاکی از آن بود که هنر به تنهایی کمک می‌کند تا دانش و خلاقیت نمایان گردد. نتایج این بررسی نشان داد که با تلفیق هنر میزان یادگیری دانش‌آموزان افزایش می‌یابد (فلند و همکاران، ۲۰۱۶).

با توجه به اینکه تحقیقات زیادی تأثیر مثبت تلفیق هنر بر خلاقیت و یادگیری را به اثبات رسانده‌اند، اما در این میان تحقیقاتی نشان داده‌اند که تلفیق هنر می‌تواند در مواردی تأثیر منفی بر یادگیری داشته باشد؛ البته این تحقیقات تأثیر منفی تلفیق را بر روی خود هنر و یادگیری آن به اثبات رسانده‌اند.

در تحقیق لازویک^۲، با بررسی تأثیر تلفیق هنر در کلاس ابتدایی و چگونگی درک، پیاده‌سازی و تجربه ادغام هنر در معلمان ابتدایی، نشان داد که از هنرها نه تنها برای اهداف تزئینی (کم اهمیت) استفاده می‌شود، بلکه به کارگیری مؤلفه هنر در ادغام هنر نیز بسیار ناچیز است. با استفاده از تجربیات شخصی، صاحب‌های معلمان، جلسات گروهی متمرکز و مشاهدات کلاسی، لازویک به این نتیجه رسید که هنرها در ادغام هنر کم ارزش می‌شوند (لازویک، ۲۰۱۳).

¹ Feland

² LaJevic

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

مطالعات اندکی در جهت روشن ساختن دشواری‌هایی که معلمان در (آموزش هنر و پیاده سازی برنامه‌های جدید تحصیلی در رشته هنر) با آن‌ها مواجه هستند در ایران انجام شده است. بسیاری از مطالعات در مورد اجرای برنامه آموزشی به‌طور کلی انجام شده‌اند با این وجود، مطالعاتی در زمینه تلفیق حوزه‌های مختلف درسی با همدیگر انجام گرفته است. در مطالعه نامداری و همکاران، شناسایی موانع اجرای برنامه معلم پژوهنده از دید معلمان پژوهنده و کارشناسان در استان همدان انجام گرفت. پس از بررسی تحلیلی پرسش‌نامه توسط یک گروه از متخصصان اقدام پژوهی، موانع اجرای برنامه معلم پژوهنده به تفکیک به صورت ترتیبی، شامل موانع مدیریتی، ضعف اطلاع‌رسانی، ضعف توانایی پژوهشی معلم، مشکلات ارزشیابی، نارسایی دوره‌های آموزشی، موانع سازمانی و ضعف محتوای آموزشی بودند (نامداری و همکاران، ۱۳۹۲).

در سال ۱۳۹۵، درباره تلفیق زیباشناسی در برنامه درسی پژوهش‌هایی انجام شد. یافته‌ها نشان دهنده این امر بودند که صرف به دست آوردن مهارت و تکیه بر اصول و عناصر هنر و طراحی به‌عنوان تنها شکل ایجاد انگیزه کافی نیست و به‌کارگیری تلفیق هنر در برنامه درسی وقتی ارزشمند است که همراه با اکتشاف، نوآوری و در فضایی آزادانه باشد (طالب و مهرجو، ۱۳۹۵).

زمانی که در مورد پیاده‌سازی برنامه درسی و تغییر صحبت به میان می‌آید، مهم است یادآوری شود که یک برنامه درسی یک مجموعه ثابت از اهداف و نتایج مورد انتظار از قبل تعیین شده نیست. برنامه درسی آن چیزی است که در کلاس درس اتفاق می‌افتد و اینکه معلم چطور دانش را به دانش‌آموزان انتقال می‌دهد.

در گام آخر به نظر می‌رسد زمانی که هنرهای مختلف باهم تلفیق می‌شوند، دانش‌آموزان اشتیاق بیشتری به یادگیری هنر دارند. در تمامی موارد هنگامی که کار هنری با موسیقی همراه می‌شود، فعالیت هنری با دقت و ظرافت بیشتری انجام می‌گردد و می‌توان هر نقاشی یا هنر تجسمی را با یک آهنگ خاص کدسازی کرد. جالب‌تر آن است که وقتی این هنرها با دیگر دروس دانش‌آموزان (مانند علوم و ریاضی و ...) تلفیق می‌شود، مهارت یادگیری دروس دیگر بالا می‌رود.

نتیجه‌گیری

این مطالعه کیفی، چالش‌هایی که معلمان مقطع ابتدایی در یک مدرسه در تلاش برای اجرای برنامه‌درسی جدید آموزش هنر در البرز با آن روبرو هستند و پتانسیل پژوهش عمل‌نگر جمعی به‌منظور تسهیل در اجرای این برنامه را مورد بررسی قرار داد. یک گروه پنج نفره از معلم‌ها و دانش‌آموزان آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفت و موفقیت آن‌ها و مشکلاتی که آن‌ها در فرآیند اجرا با آن روبرو بودند مشخص شد. مشخص شد که تلفیق هنر به یادگیری دانش‌آموزان مدرسه کمک می‌کند، این امر به دلیل علاقه دانش‌آموزان در زمان تلفیق هنر صورت گرفت. با به‌کارگیری هنرهای مختلف (تلفیق هنر) و بهینه شرایط اجرای آن (اقدام پژوهی) مشخص شد که دانش‌آموزان به تعبیر برنامه‌درسی برای چند محوری بودن آن (برنامه‌درسی هنری جدید) علاقه‌مند هستند و نتایج رضایت‌بخشی هم در زمینه آموزش و فراگیری آن هم ایجاد شد. ماهیت این مطالعه، این اجازه را نمی‌دهد که بتوان تعمیم کلی انجام داد، اما برخی نتیجه‌گیری‌های درازمدت (آرمانی) را می‌توان بیان کرد.

از این مطالعه می‌توان نتیجه گرفت که یک سری دوره‌های آموزشی معنی‌دار برای اجرای موفقیت‌آمیز برنامه‌درسی جدید هنر و تلفیق آن مورد نیاز است. برخی، اگر نگوئیم همه، از این جلسات باید در طول زمان مدرسه ارائه شوند تا این اطمینان ایجاد شود که پیاده‌سازی و اجرای برنامه بار اضافی دیگری بر دوش معلم‌های پرمشغله نیست، باری که می‌توان به راحتی از شر آن خلاص شد.

دوم اینکه، پیاده‌سازی و اجرا نیازمند ریسک کردن است و برای اینکه معلم‌ها بتوانند ریسک کنند و موفق شوند، یک سیستم حمایتی باید وجود داشته باشد. این حمایت باید جلسات پی‌درپی و عملی دوره‌های آموزشی، منابع درسی مناسب و زمان لازم برای حضور در این جلسات را شامل شود.

نتیجه سوم اینکه، پژوهش عمل‌نگر جمعی تا حد زیادی به اجرای برنامه‌درسی جدید آموزش هنر در یک مدرسه ابتدایی کمک کرده است. شرکت‌کنندگان در این مطالعه، مکرراً به ارزش جلسات جمعی به‌عنوان ابزاری برای به اشتراک‌گذاری تجربیات اشاره کردند.

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

همچنین آن‌ها احساس کردند که جلسات گروهی منظم، آن‌ها را مجبور می‌کند تا ایده‌های جدیدی را امتحان کنند، بنابراین آن‌ها اطلاعاتی برای به اشتراک گذاشتن در طول جلسات بعدی خواهند داشت.

پژوهش عمل‌نگر بیشتر در جمع‌آوری شواهدی که تفکرات گروهی سفت و سخت را می‌توان بر آن‌ها استوار کرد، نظام‌مند و جمعی می‌باشد. پژوهش عمل‌نگر صرفاً حل مشکل نیست، بلکه از یک تلاش برای بهبود دادن و درک جهان با تغییر دادن آن و یادگرفتن اینکه چطور می‌توان آن را با استفاده از تأثیرات تغییرات صورت گرفته بهبود داد، انگیزه می‌گیرد.

گروه‌های پژوهش عمل‌نگر جمعی، در ترکیب با یک سری دوره‌های آموزشی منسجم و منابع درست، به‌طور قطع کمک می‌کنند تا از اجرای موفق برنامه درسی آموزش هنر و شاید تمامی دیگر موضوعات درسی، پیشرفت حاصل شود. به دلیل اینکه هنر مشکلات متعدد و منحصر به فردی را برای معلم‌هایی که معلومات قبلی محدودی در خصوص آن دارند ایجاد می‌کند، این مشکلات را می‌توان از طریق مشارکت جمعی به حداقل رساند.

مدارس متناسب با شرایطی که دارند (امکان به کارگیری مربی هنر، در اختیار داشتن فضای یادگیری و ...) و با توجه به رویکرد اقدام پژوهی، فقط می‌توانند از مباحث نظری و تجربی پژوهش و یافته‌های آن در راستای تصمیم‌های معلمان در کلاس درس و همچنین به‌منظور شرکت در پروژه‌هایی همچون طرح معلم-پژوهنده (اقدام پژوهی) و جشنواره الگوهای برتر تدریس و نظایر آن بهره‌ای لازم را ببرند.

این پژوهش، آگاهی‌های لازم را درباره رویکرد تلفیقی به برنامه درسی و آموزش (به‌طور عام) و رویکرد تلفیقی به برنامه‌های درسی هنر (به‌طور خاص) با توجه به طراحی‌های آموزشی صورت گرفته همچنین رویکرد تلفیقی به هنر و سایر مواد درسی را در اختیار مدرسان دوره‌های آموزشی هنر، آموزگاران، مربیان هنر و دانشجویان تربیت معلم قرار می‌دهد. نگارنده امید دارد که این آگاهی‌ها بتوانند غنای بیشتر به خدمت معلمی ببخشند و امکان تسهیل بخشیدن به تحول رویکردی و روشی را در آموزش فراهم آورند.

همچنین پرداختن به هنر در مدرسه مشارکتی صرفاً پرداختن به نقاشی نیست و شامل انواع هنرها است از جمله: حجم و مجسمه، آشنایی با عکاسی، تئاتر، طراحی، موسیقی، سینما، انیمیشن، بازدیدهای هنری، خوشنویسی و ... نیز هست که همه این‌ها تأکید بر یادگیری در بستر زندگی را دارند و در کل مدرسه و تمامی دروس این جریان به هم پیوسته و یکپارچه به اجرا در می‌آید.

در واقع تلاش دارند که از طریق برنامه‌های هنری، طنینی در ذهن کودک ایجاد شود که بازتاب آن نه صرفاً به صورت تولید یک اثر هنری زیبا بروز کند بلکه بازتابی ایجاد شود که ممکن است چند ماه بعد و یا چند سال بعد با قرار گرفتن کودک در شرایطی ویژه بروز کند و چون این فرآیند در ناخودآگاه او نهادینه شده در زمان بروز آن خود فرد از این اتفاق آگاه نیست. آموزش هنر نقاشی طبیعتاً به اندازه هر درس دیگری در مدرسه و بلکه بیشتر به آمادگی، برنامه‌ریزی، راهنمایی و راه‌حل‌های تکنیکی نیاز دارد.

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

- استیگلر، جیمز؛ هیبرت، جیمز (۱۳۸۳)، شکاف آموزشی، ترجمه محمدرضا سرکارآرانی و علیرضا مقدم، تهران: انتشارات مدرسه.

- آغداشلو، آیدین؛ حلیمی، محمدحسین؛ رامین، علی و کشمیرشکن، محمد (۱۳۸۹)، گفت و شنود درباره مفهوم تولید هنری، پژوهشکده تعلیم و تربیت، گروه پژوهشی برنامه‌های درسی و روش‌های تدریس.

- بازرگان، عباس (۱۳۷۳)، نقش اطلاع‌رسانی در پژوهش، مجموعه سخنرانی‌های ایراد شده در سومین گردهمایی سراسری اعضای شوراهای تحقیقات استان‌ها، دبیرخانه شورای سیاست‌گذاری، ش ۱۳: ۷۰-۵۰.

- چایچی، پرچهر؛ گویا زهرا؛ مرتاضی مهربانی، نرگس و ساکی، رضا (۱۳۸۵)، ارزیابی میزان تحقق اهداف برنامه معلم پژوهنده، فصلنامه تعلیم و تربیت، ش ۸۵: ۱۳۳-۱۰۷.

- دوستی، ایرانی مهری؛ عبدلی، سامره؛ پرویزی، سرور؛ سیدفاطمی، نعیمه و امینی، مسعود (۱۳۹۰)، چتری به نام اقدام پژوهی، آموزش در علوم پزشکی، ش ۱۱، ش ۹: ۱۲۳۰-۱۲۲۳.

- ذکریایی، منیژه؛ سیف نراقی، مریم؛ شریعتمداری، علی و نادری، عزت‌اله (۱۳۸۷)، اجرای برنامه‌های درسی با بهره‌گیری از قصه‌گویی و نمایش خلاق بر خلاقیت و یادگیری دانش‌آموزان دختر پایه چهارم ابتدایی، پژوهشنامه تربیتی، ش ۴، ش ۱۶: ۵۲-۱۹.

- ساکی، رضا (۱۳۸۶)، مدرسه پژوهنده، پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش-پژوهشنامه آموزشی، ش ۲۵: ۳۲-۲۹.

- شرفی، حسین (۱۳۹۰)، طراحی و تدوین برنامه درسی هنر بر اساس رویکرد تلفیق هنر و علوم با تأکید بر مفهوم تولید هنری در پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی، فصلنامه تعلیم و تربیت، ش ۲۷، ش ۲(۱۰۶): ۱۳۰-۱۰۵.

- طالب، زهرا؛ مهرجو، ناهید (۱۳۹۵)، واکاوی تجربیات معلمان از ضرورت تلفیق زیبایی شناسی در برنامه درسی، *فصلنامه مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی*، س ۱۱، ش ۲: ۱۵۴-۱۳۷.
- فلاحتی، زهرا (۱۳۹۱)، *اثر آموزش هنرهای محیط زیست بر خلاقیت مدارس ابتدایی*، پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران، دانشگاه تهران.
- کاظم پور، اسماعیل (۱۳۹۵)، تأثیر آموزش تلفیقی هنر در ریاضی بر میزان یادگیری و خلاقیت دانش آموزان، *فصلنامه علمی-پژوهشی ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، س ۶، ش ۱: ۹۰-۷۳.
- گویا، زهرا (۱۳۸۳)، *اقدام پژوهی راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس*، تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۲)، *سازواری رویکرد تلفیقی با نظریه ساختن گرایی (مجموعه مقالات رویکرد تلفیقی به برنامه درسی)*، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۳)، *آموزش عمومی هنر*، تهران: انتشارات مدرسه.
- مهرمحمدی، محمود؛ امین خندقی، مقصود (۱۳۸۸)، *مقایسه ایدئولوژی های برنامه درسی آیزنر با میلر: نگاهی دیگر، مطالعات تربیتی و روان شناسی*، س ۱۰، ش ۱: ۴۵-۲۷.
- نامداری پژمان، مهدی؛ قنبری، سیروس و محمودی، حشمت اله (۱۳۹۲)، *شناسایی موانع اجرای برنامه معلم پژوهنده از دید معلمان پژوهنده و کارشناسان: مورد مطالعه استان همدان، پژوهش های آموزش و یادگیری (دانشور رفتار)*، س ۳، ش ۲: ۲۱۶-۱۹۵.
- نیوشا، بهشته؛ پاکدامن، آذر و اویسی، زهرا (۱۳۹۲)، *الگوی تدریس بدیعه پردازی در خلاقیت هنری و تفاوت آن در دختران و پسران، ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی*، س ۲، ش ۱: ۱۷۶-۱۶۰.

Feland, C., Petrik, K., Larson, J., (2016). *Increasing student learning through arts integration*. Retrieved from Sophia, the St. Catherine University repository.

Grierson, E.M., (2011). *Art and creativity in the global economies of education*. Educational Philosophy and Theory, 43(4): 336-350.

LaJevic, L., (2013). *Arts integration: What is really happening in the elementary classroom?* Journal for Learning through the Arts, 9(1): 1-30.

Zuber-Skerritt, O., Perry, C. (2010). *Action research within organizations and university thesis writing*. Journal of the Learning Organization, 9(4): 171-179.

پیوست

تصاویری از فعالیت‌های هنری انجام گرفته و تلفیق هنرهای مختلف

شکل ۱- تلفیق هنر تجسمی و مواد دور ریختنی و ایجاد گل

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

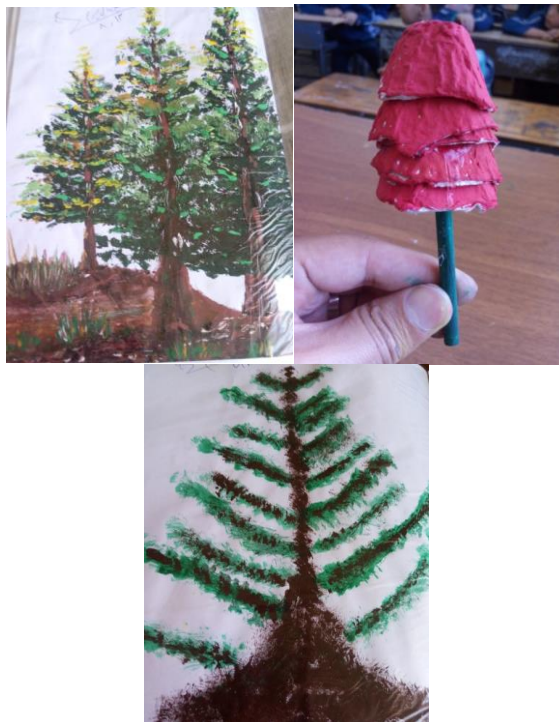
شکل ۲- تلفیق داستان سرایی و نمایش همراه با موسیقی خلاقانه دانش آموزان

شکل ۳- تلفیق نقاشی با هنر دستی (هنر تجسمی)

شکل ۴- تلفیق هنر نقاشی با هنرهای بصری تجسمی و تبدیل به شخصیت‌های داستانی

شکل ۵- تلفیق هنر نقاشی پرتابی با هنر گرافیکی یا هنر تجسمی

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

شکل ۶- تلفیق هنر نقاشی با خوشنویسی و یا تصویر سازی

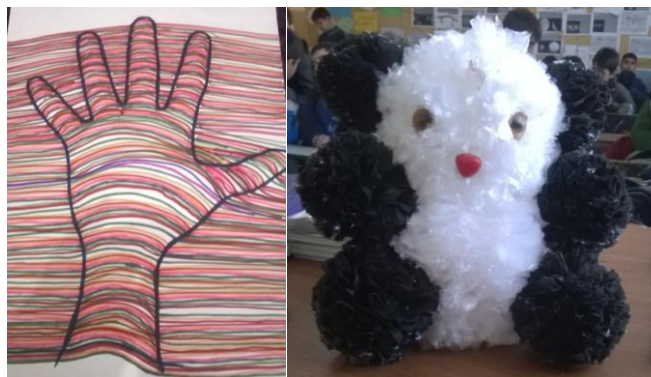
شکل ۷- تلفیق هنر تجسمی با نقاشی همراه با وسایل دور ریختنی

شکل ۸- تلفیق هنر نقاشی با هنر تجسمی: برجسته کاری (به کمک کف و کاموا)

شکل ۹- تلفیق کاردستی و خلاقیت ذهنی (هوش چندگانه)

شکل ۱۰- تلفیق هنر نمایش و هنر تجسمی (سمت راست)؛ تلفیق هنر تجسمی با هنر انتزاعی (هوش چندگانه، برجسته سازی)

تبیین مفهوم اقدام پژوهی در تلفیق هنر در دوره ابتدایی...

شکل ۱۱- تلفیق انواع هنرها و تبدیل آنها به فصل‌ها (هنرهای برجسته کاری، نقاشی، تجسمی)